

Екологічний аспект дослідження лісів Волинської області

Розкрито основні проблеми лісів і лісового господарства краю у ракурсі екологічного виховання. Проаналізовано сучасний стан і сформульовано напрямки підвищення ефективності та інтенсифікації функціонування лісового господарства Волинської області.

Ключові слова: екологічна система, лісове господарство, забруднення, сталий розвиток, екологізація.

Yurovchuk V. H. Ecological Aspect of Forest Research of Volyn Region.

The main problems of forests and region forestry are considered. The current state is analyzed and the ways of increase of efficiency and an intensification of functioning of forestry of Volyn region are analyzed.

Key words: ecological system, forestry, pollution, constant development, ecologization.

Актуальність проблеми. Ліс належить до базових чинників прискорення соціально-економічного розвитку. Тому раціональне використання його ресурсів сприятиме залученню у виробництво додаткового працересурсного потенціалу, а лісоохоронні й лісовідновні заходи забезпечать оптимізацію геоекологічної ситуації на даній території.

Виховання бережливого ставлення до стану лісів, збереження і збагачення ресурсів живої і неживої природи стало в наші дні одним із важливих аспектів екологічного виховання учнівської молоді. Сучасні ліси – це зелені скарби, значення яких важко переоцінити: вони виконують ґрунтозахисну, водоохоронну, санітарно-гігієнічну, естетичну функції. Ще більшої цінності їм надає наше усвідомлення того, що це ліси, які створені турботливими руками кількох поколінь.

Виклад основного матеріалу. Ліси мають величезне екологічне значення. Деревина на пні (тобто ще не зрубане дерево) – це особливий товар, який, окрім звичайної ринкової вартості, має значно вищу цінність – екологічну. Тому шкода, заподіяна надмірними вирубками, може призвести до надто істотних, непорівняних із вигодами від продажу деревини негативних наслідків і навіть до екологічної катастрофи.

Як екологічна система ліс характеризується складною структурно-функціональною організацією, взаємопов'язаністю щодо самовідновлення і саморозвитку, взаємозалежністю всіх його елементів. Він виступає як важливий фактор регіонального кліматотворення та відіграє важливу протиерозійну роль. Ліси гасять силу вітру і поліпшують мікроклімат. Унаслідок різниці температур у денний час влітку прохолодне і вологе повітря рухається з лісу в поле, зменшуючи негативну дію посух, суховіїв і пекучого сонця. Над полем повітря нагрівається, піднімається, охолоджується і над лісом знову опускається

до землі. Таким чином, ліс значно знижує добову амплітуду коливань температури і вологості повітря та ґрунту.

Окрім того, це не тільки гігантський акумулятор сонячної енергії, а й основний постачальник кисню. Деревна рослинність відіграє важливу роль у вирівнюванні балансу кисню і вуглекислого газу в повітрі. Протягом тривалого часу ліс може зберігати свої типові риси. До того ж, він надзвичайно динамічний. У лісі безперервно відбувається обмін речовини й енергії, добові, сезонні, періодичні зміни у рості та розвитку дерев, житті інших компонентів лісу, в їх взаємодії. Таким чином, ліс може відігравати значну роль у покращенні екологічного середовища території, найбільше це стосується площ, забруднених радіоактивними відходами.

Але сьогодні в лісовому господарстві існує багато проблем, одна з головних у лісах Волинської області – порушення відповідності сучасного лісового покриву природним умовам. Виходячи з цього, важливими питаннями є:

- 1) видовий склад, вікова структура;
- 2) господарське освоєння лісів;
- 3) їх відновлення;

4) екологічні проблеми, пов'язані з впливом людини на ліси та навпаки – впливом лісів на різні компоненти природи і на людину.

Проблеми видового складу лісів Волинської області полягають у тому, що у зв'язку з великим попитом на деревину (особливо це спостерігалось в Другу світову війну та післявоєнний період) відбуваються рубки найбільш цінних деревостанів. У цей період суттєво зменшився породний склад лісів. Зокрема, скоротилися хвойні насадження – сосна, ялина (1950 р. – 163,3 тис. га, 1960 р. – 134,7 тис. га), твердолистяні породи – дуб, граб (1950 р. – 50,4 тис. га, 1960 р. – 42,9 тис. га) та м'яколистяні, зокрема, береза й інші види (1950 р. – 63,1 тис. га, 1960 р. – 59,3 тис. га). Вікова структура лісів теж зазнавала певних змін. У післявоєнний період відбулося зменшення

молодняків; відповідно, середньовікові, пристигаючі, стиглі й перестійні – збільшилися. Наприклад, молодняки у 1973 р. становили 214,6 тис. га, у 2005 р. – 88,8 тис. га; середньовікові: 1973 р. – 93,5 тис. га, 2005 р. – 218,1 тис. га; пристигаючі: 1973 р. – 29,8 тис. га, 2005 р. – 83 тис. га; стиглі й перестійні: 1973 р. – 24,4 тис. га, 2005 р. – 36,9 тис. га [10].

Програма «Ліси Волині на період з 2002 до 2015 року» передбачає збільшення лісистості, видового складу, вікової структури, продуктивності лісів. Завдяки посадці та посіву лісів на непридатних ділях сільського господарства земель (яри, балки, піски тощо) лісові насадження поступово збільшуються.

Надмірне знищення лісів зумовило зниження лісистості, спричинило утворення ярів. Роль лісу як фактора, який сприяє закріпленню ґрунту, дуже велика: рухомі піски, незаліснені, прокидаються і стають дефльованими, можуть засипати будівлі та цілі населені пункти. Тому меліоративна ефективність лісових насаджень визначається їх поле- і ґрунтозахисними, водоохоронними, водорегулювальними, кліматополіпшувальними та іншими середовищевірними функціями.

Серед еколого-географічних проблем функціонування лісовиробничого комплексу вирішення потребують, перш за все, такі: необхідність поліпшення екологічного стану лісоресурсного потенціалу; підвищення ефективності лісовідновних заходів; оптимізація інтенсивності лісочористування; необхідність підвищення рівня екологічності лісового виробництва; вирішення проблеми боротьби зі шкідниками і хворобами лісу; оптимізація стану лісів на перезволожених територіях, у зонах тимчасового підтоплення тощо.

Під впливом постійної діяльності людини можливе безповоротне порушення екологічної рівноваги лісу. На території Волинської області експерти виявили групу об'єктів – конкретних підприємств, діяльність яких найбільше погіршує екологічний стан у Волинській області та завдає істотної шкоди навколишньому середовищу, здоров'ю людей. До цієї групи об'єктів, зокрема, відносяться: Рівненська АЕС, Локачинське газове родовище, склад отрутохімкатів м. Рожища, шахти м. Нововолинська, а також ПП «Волиньторф» (с. Прилісне) тощо. Внаслідок розташування цих підприємств в області, регіон вважається забрудненим, причому забруднення розподіляється по території нерівномірно. Найбільш забрудненими районами Волинської області вважаються переважно східні: Іваничівський, Камінь-Каширський, Любешівський, Маневичький. Помірно забрудненими є райони південної та центральної частини Волинської області. Непогана екологічна ситуація спостерігається переважно у західних і центральних районах: Ківерцівський, Любомльський, Ратнівський, Турійський та Шацький. Екологічних катастроф у Волинській області не спостерігалось.

На думку експертів, особливо актуальними проблемами вважаються: викиди в атмосферу пересувними засобами (транспорт); забруднення поверхневих вод; скорочення природних зон відпочинку, витоупування, засмічування лісів, парків, скверів; накопичування побутового сміття біля житлових будинків; забруднення ґрунтових вод; відчуження землі під звалища побутового сміття (несанкціоновані смітники).

Аналіз даних дозволив визначити, що найбільш поширеними і типовими екологічними негараздами є передусім викиди в атмосферу транспортом та низька якість питної води централізованих систем водопостачання міст і селищ міського типу. Збільшення кількості викидів шкідливих речовин в атмосферне повітря негативно впливає на довкілля. Динаміку викидів шкідливих речовин в атмосферу в розрізі адміністративних районів області можемо прослідкувати за табл. 1.

Як бачимо в цілому по Волинській області з 2000 по 2010 роки відбулося збільшення цього показника, а починаючи з 2010 по 2013 роки – навпаки, зменшилась кількість викидів шкідливих речовин в атмосферу.

Окрім того, лісогосподарськими проблемами Волині є:

- підвищення продуктивності деревостанів та їх захисних властивостей шляхом вирощування насаджень із найперспективніших, цінних і швидкорослих порід, з урахуванням лісорослинних умов;

- покращання якості складу лісових насаджень за допомогою своєчасного проведення освітлень і прочисток у молодняках та проріджень у середньовікових лісостанах;

- заліснення не вкритих лісом площ і не придатних для сільського господарства угідь, балок, ярів;

- забезпечення захисту лісонасаджень від пожеж і шкідників, а також проведення необхідних заходів із лісовідновлення та посилення водоохоронно-захисних властивостей лісів [2].

Несприятлива екологічна ситуація у Волинській області потребує створення цілеспрямованих природоохоронних і природополіпшувальних заходів. Освітлення та прочистки є головними лісогосподарськими діями у формуванні належного складу насаджень, створенні сприятливих умов росту і розвитку.

Тому на сучасному етапі можна виділити декілька напрямків поліпшення лісоекологічної ситуації.

1. Забезпечення сталого розвитку лісів і лісового господарства. Це надзвичайно важлива проблема, вирішення якої досягається шляхом оптимізації лісистості території, видової і вікової структури лісів, їх моніторингу, екологічного стану та процесів, що відбуваються в лісах, природних та антропогенних чинників, які впливають на їхній стан. У цій проблемі ключовими є питання вичерпання лісових ресурсів,

деградації лісових ландшафтів та її впливу на прилеглі території і процеси. Це зумовлено тим, що ліс – могутній природний чинник, який позитивно впливає на клімат, ґрунти, умови формування поверхневого стоку тощо.

З другого боку, ліси є основою лісопромислового комплексу. Лісопромисловий комплекс Волинської області на сучасному етапі розвитку потрібно розглядати як складну еколого-економічну систему, характерною особливістю якої є поєднання лісових екосистем та лісової індустрії, що покликана задовольняти життєво необхідні потреби суспільства. Екологічно збалансоване, зрівноважене із суспільними потребами і природними можливостями функціонування такої системи – один із напрямків реалізації ідеї сталого розвитку, яка останніми роками є вагомим чинником збереження людства і біосфери. Лісові екосистеми розглядаються як головний компонент біосфери, здатний усталити і відновлювати її природну рівновагу [1].

2. Вирішення завдань стабільного функціонування лісів і лісового господарства неможливе без проведення моніторингу лісів. Моніторинг повинен забезпечити інформаційну підтримку управління лісами на принципах сталого збалансованого лісокористування.

3. Важливим також є створення у вересні 1995 року транскордонного об'єднання «Єврорегіон „Буг”», яке визначило ключовою сферою співробітництва питання, пов'язані з охороною навколишнього середовища. Непроста екологічна ситуація, актуальність проблем раціонального природокористування зумовили необхідність спільної розробки двох програм, практичне здійснення яких розраховано на перспективу. Перша з них стосується створення міждержавного біосферного резервату, до якого увійдуть Шацький національний природний та Поліський національний ландшафтний парки. Сюди відноситься і створення регіонального ландшафтного парку «Цуманський».

Основними завданнями цього парку є: збереження унікальних дубових та грабово-дубових лісів, цінного природного комплексу, в тому числі рідкісних видів рослин і тварин Західного Полісся, які занесені до Червоної книги України; формування умов для ефективного туризму, відпочинку, інших видів рекреаційної діяльності у природних умовах Поліського краю, сприяння екологічній освітньо-виховній роботі.

У цих природоохоронних об'єктах є ділянки не дуже цінні в економічному плані, але вони важливі для наукових досліджень. Тут потрібно було б при максимальному обмеженні природокористування проводити фоновий моніторинг. Місцеве населення може займатись зеленим туризмом. Якщо мова йде про створення не ландшафтного, а національного природничого парку, то територія з таким статусом

фінансується з державного бюджету. Головним його завданням є збереження, відтворення та примноження рослинного і тваринного світу. Але питання збереження навколишнього середовища вирішується повільно. Якби його вирішили на користь створення регіонального ландшафтного парку, то це був би плюс для довкілля. При зонуванні мають враховуватися інтереси природоохоронні й виробничо-господарські [3, 4].

Друга програма має на меті проведення комплексу природоохоронних заходів для поліпшення стану р. Західний Буг. Тому основними питаннями в рамках об'єднання є охорона довкілля і здоров'я, культура, історія, гідрометеорологія, наука й освіта, спорт і туризм [7].

Також вважають [5], що на сучасному етапі перед господарським комплексом Волинської області постають два шляхи розвитку:

– регресивний, коли екологічні питання будуть відсунуті на задній план, що з часом призведе до розриву економічних відносин з іншими, перш за все розвинутими країнами світу, або до повернення до радянської системи виробництва, коли виготовлялась окремо продукція для внутрішнього ринку і «поліпшена» – на експорт;

– прогресивний, коли екологічні фактори будуть повністю враховані в системі економічних взаємовідносин суб'єктів національної економіки, а всі її ланки відповідатимуть вимогам міжнародних еколого-економічних стандартів.

Висновки. 1. Для розв'язання проблеми екологізації, створення мало- і безвідходного виробництва регіону слід вирішити такі завдання: реалізація політики управління в сфері поводження з відходами шляхом створення організаційно-економічних, нормативно-правових та інформаційних передумов; зменшення ресурсної залежності за рахунок використання вторинних ресурсів і зниження витрат первинної сировини в загальному обсязі ресурсоспоживання; поліпшення діючих і створення якісно нових технологій використання найбільш важливих видів вторинних ресурсів, а також перехід на мало- і безвідходні технології; організація науково-дослідних розробок перспективних маловідходних та ресурсозбережних технологій [8].

2. Для збереження екологічної рівноваги у поліській частині Волинської області та зменшення негативних наслідків лісоосушення необхідно вжити таких заходів:

– різко підвищити якість проектування лісоосушення з урахуванням забезпечення надійної охорони лісоболотних ландшафтів;

– виключити з гідролісомеліоративного фонду всі цінні природні об'єкти, які було відведено під осушення.

У результаті успішного виконання цих завдань одночасно буде досягнуто: збільшення обсягів випуску продукції, виробленої з відходів; заощадження

первинної сировини за рахунок використання відходів; одержання прибутку внаслідок реалізації продукції, виробленої з відходів; зменшення негативного впливу на довкілля [8].

Лише спільними зусиллями школи і родини екологічне виховання сприятиме збереженню, відновленню і примноженню багатств рідної природи.

Таблиця 1

Динаміка викидів шкідливих речовин в атмосферне повітря у розрізі адміністративних районів Волинської області, т *

Адміністративний район	2000	2005	2009	2010	2011	2012	2013
Володимир-Волинський	574,6	1093,6	1565,5	1608,6	1507,0	1546,5	1577,7
Горохівський	2151,2	2322,5	2648,6	2812,0	2580,9	2457,8	2171,0
Іваничівський	827,5	1358,4	1448,7	1546,4	1518,7	1487,6	1253,7
Камінь-Каширський	816,6	1276,4	2250,5	2236,5	1998,3	1975,7	1942,0
Ківерцівський	1404,0	3432,8	2823,7	2757,5	2496,6	2454,3	2503,9
Ковельський	773,3	1708,6	1674,1	1613,0	1487,3	1600,1	1574,5
Локачинський	592,6	1746,9	1663,0	1756,7	1690,2	1602,8	1577,1
Луцький	1483,5	2249,9	3168,5	3317,8	3257,3	3112,0	3142,0
Любешівський	562,3	682,8	1335,0	1324,8	1180,3	1101,0	1023,2
Любомльський	1153,0	1704,9	1684,2	1610,8	1349,8	1242,4	1168,9
Маневийський	1379,7	1845,7	2530,2	2581,5	2244,2	2144,2	2104,3
Ратнівський	839,7	1154,2	2048,0	1927,7	1699,9	1611,8	1575,6
Рожищенський	1078,7	1387,8	1746,3	1745,6	1531,3	1369,1	1269,0
Старовижівський	396,9	736,4	1174,0	1138,1	1011,2	959,5	945,8
Турийський	801,1	1638,4	1336,5	1279,9	1090,8	1112,1	1198,9
Шацький	378,3	630,6	682,9	639,0	575,2	527,9	505,2
м. Володимир-Волинський	2591,2	2314,6	2033,0	2201,1	2095,2	1666,3	1604,1
м. Ковель	5288,6	3897,5	4547,5	5057,6	4854,9	4489,9	4241,2
м. Луцьк	13 709,2	16 788,4	14 494,1	13 868,6	12 679,3	12 398,7	12 119,4
м. Нововолинськ	5481,6	2425,9	2832,8	2876,3	2912,4	2761,4	2579,3
По області	42 283,6	50 396,3	57 064,1	57 203,3	52 854,8	50 486,3	48 456,0

*Складено автором за [11].

Література

- Генсірук С. А. Лісове господарство і формування оптимальної лісистості в Західному Лісостепу і Поліссі / С. А. Генсірук, С. М. Іваницький. – Львів : Наук. т-во ім. Т. Шевченка ; МО України ; Укр. держ. лісотехніч. ун-т, 1999. – 242 с.
- Генсірук С. А. Регіональне природокористування / С. А. Генсірук. – Львів : Світ, 1992. – 336 с.
- Зубчук К. В. Ландшафтний парк «Цуманський»: бути чи не бути? / К. В. Зубчук // Волинь. – 2004. – 18 трав. – С. 3.
- Зубчук К. В. Ландшафтний парк «Цуманський»: бути чи не бути? / К. В. Зубчук // Волинь. – 2004. – 20 трав. – С. 3.
- Івануса А. В. Екологічні основи формування системи виробничих зв'язків підприємств територіального лісопромислового комплексу / А. В. Івануса // Регіон. економіка. – 2001. – № 4. – С. 227–230.
- Климович П. В. Еколого-меліоративний аналіз природних комплексів Волинського Полісся / П. В. Климович. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2000. – 253 с.
- Клімчук Б. П. Єврорегіон «Буг» – стратегія і перспективи розвитку / Б. П. Клімчук, Н. П. Луцишин, П. В. Луцишин. – Луцьк : РВВ ВДУ ім. Лесі Українки, 2002. – 416 с.
- Павліха Н. В. Оптимізація використання та охорони природних ресурсів: регіональний контекст / Н. В. Павліха, В. А. Голян. – Луцьк : Надстир'я, 2002. – 120 с.
- Павлов В. І. Соціально-економічні наслідки Чорнобильської катастрофи: адаптація, проблеми (за матеріалами Волинської області) / В. І. Павлов, І. І. Фурів, Н. В. Павліха. – Луцьк : Надстир'я, 2000. – 344 с.
- Статистичні матеріали Волинського обласного управління лісового господарства. – Луцьк : [б. в.], 2000–2006.
- Статистичні матеріали Державного управління екобезпеки у Волинській області. – Луцьк : [б. в.], 2000–2006.